

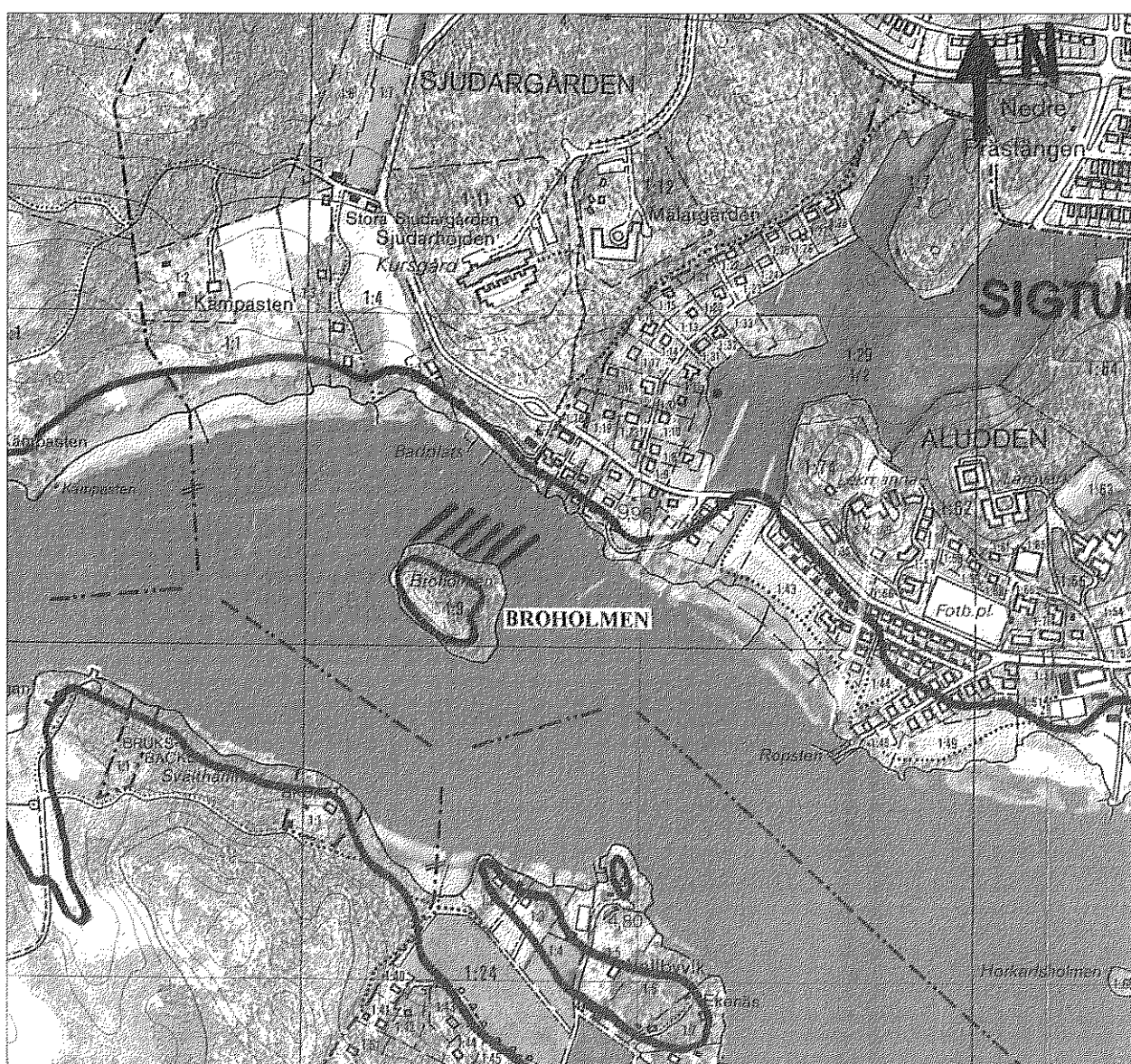
Bron via Broholmen?

Av Jens Lindström

Under MAS-konferensen 1999 tilldelades under-tecknad årets MAS-bidrag för att genomföra en marinarkeologisk undersökning i farleden strax nord-väst om Sigtuna. Bakgrunden till undersökningen är min C-uppsats i marinarkeologi som framlades vid Södertörns högskola hösten 1998 och som behandlar 1600-tals riksantikvarien Martin Aschaneus uppgifter rörande bro- och spårtraditioner i Sigtuna-trakten. Nedan följer en presentation av uppsatsen

samt resultatet av den marinarkeologiska inventeringen.

"...tuärt öfr ått holmen som kallas Brooholmen ähn idagh, öfr samma Brooholme hafr broon warit. En part säije och meena att thett hafr warit flottbro, en partt en annor broo på stenkijstor. (...) på söderholmudden är Brändt wägh genom berget öfr holmen, Ther Synes och pålar och Boolwärke på båda sidor om holmen, efter Broona. Wid Sigtunalandet och så." (Gihl, 1925:7).

Figur 1. Sigtunaledens sträckning väster om Sigtuna, 5-meterskurvan markerad. I mitten av sundet ligger Broholmen. Det snedstreckade partiet norr om Broholmen markerar det avsökte bottenområdet (Ekonomiska kartan ombearbetad av författaren). Skala 1:10 000.

Inledning

År 1612 nedtecknade prästen och sedermera riksantikvarien Martin Aschaneus verket *Beskrifning om Sigtuna* där han utförligt behandlar Sigtuna, dess omland och mytomspunna historia. Aschaneus lägger särskild vikt vid beskrivandet av de forna spärrkedjor och imponerande brokonstruktioner som enligt de muntliga traditionerna skall ha funnits i Sigtunas närhet i forna tider. En plats som särskilt behandlas av Aschaneus är ön Broholmen som ligger mitt i sundet i den norrgående farleden någon kilometer nordväst om Sigtuna. Enligt Aschaneus skall det en gång i tiden ha funnits en bro som passerat tvärs över ön Broholmen och som enligt traditionen skall ha fått sitt namn av samma bro. Ön heter Broholmen än i dag, men trots detta har platsen med dess gåtfulla namn inte ägnats något större intresse av den arkeologiska forskningen. Ön har inte heller undersökts närmare trots Aschaneus utförliga beskrivning om hur man tycks ha brutit väg tvärs över ön. Som ett ytterligare argument för att bron verkligen existerat hävdar Aschaneus att fiskare ständigt fastnar med sina garn och fiskeredskap i brorester bestående av sönderfallna stenkistor i sunden som omger ön.

Det var först på 1950-talet som en viss jägmästare vid namn Gunnar Ullén på allvar började intressera sig för Broholmen och dess dunkla förflutna. Ullén har noggrant inventerat ön och han påstår att han hittat den av Aschaneus omtalade hålvägen. Han beskriver också en husgrund som ligger i nära anslutning till "hålvägen" ca 5 meter ovanför Mälarens vattenyta (figur 1). Ullén menar att husgrunden kan vara mycket gammal, som äldst 1000 år, då vattennivån i Mälaren var omkring 4–5 meter högre under 1000-talet (Åse 1984). Tillsammans med uppsala-arkeologen Nils Sundqvist skickade Ullén in flera skrivelser till Riksantikvarieämbetet med begäran om att husgrunden och "hålvägen" borde undersökas under sakkunnig ledning (Ullén 11/5 1956:52). Ingenting har dock skett med ärendet sedan 1956.

Detta var alltså utgångspunkten för uppsatsen. Har det funnits en bro via Broholmen? Och i så fall när? Om det funnits en bro från Sigtunalandet över till Håtunalandet via Broholmen, en sträcka på ca 400 meter, har det förmodligen varit en imponerande syn och den har förmodligen krävt omfattande arbetsinsatser med en välfungerande bakomliggande organisation.

Vikingatida broar

Vi vet emellertid att brobyggande var en företeelse väl förknippad med kristendomens införande och den tidiga kungamakten under vikingatidens slutskede i Norden. På Frösön i Jämtland finns en runsten, uppförd i mitten av 1000-talet, som kanske vittnar om detta. Runslingan på denna sten omtalar hur "Östman, Gudfasts son, lät resa denna sten och göra denna bro, och han lät kristna Jämtland ..." (Jansson 1984:123). Om denna bro uppfördes mellan nuvarande Östersund och Frösön innebär det att bron måste ha varit minst 400 meter lång (se Rönnby 1999:18).

I Danmark har man gjort ett fynd, vid Vejleå nära Raving-Enge på Jylland, av pålar som ingår i en ca 800 meter lång brokonstruktion. Till hela konstruktionen har det gått åt ca 17 000 pålar fördelade på mer än 400 grupper, över 800 stödpålar samt timret till brobanan. En dendrokronologisk undersökning gav resultatet 979 e. Kr. (Ramskou 1983:8). Denna tidsperiod ligger inom tidsramen för Harald Blåtands regeringstid, kungen omnämns på den berömda Jellingestenen vars runslinga lyder: "Kung Harald bad göra dessa kummel efter Gorm, sin fader, och efter Tyre, sin moder, den Harald som vann åt sig hela Danmark och Norge och gjorde danerna kristna" (Jansson 1984:124).

Ovanstående exempel visar tydligt att det fanns kunskap och resurser under vikingatiden till att genomföra dylika byggnadsföretag. Ramskou framhåller sambandet mellan utförandet av dessa arbetskrävande byggnadsföretag och kungen och hans krigsmakt. Vem hade makt och män för att genomdriva ett dylikt projekt om inte kungen själv? Ser vi till Sigtuna och dess situation under ungefär samma tidsperiod, inser man att liknande byggnadsprojekt, så som Raving-Enge bron, inte var en omöjlighet i kungens, kyrkans och i den framväxande centralmaktens närvaro.

Kan det finnas ett samband mellan riksenande, kristendomens införande och uppförandet av massiva brokonstruktioner, om man jämför Sigtuna med Frösöstenens budskap i Jämtland och Harald Blåtands budskap på Jellingestenen? Att bygga en bro under vikingatiden uppfattades inte som enbart en profan handling. De många runstenar som omtalar brobyggen i Mälardalen vittnar om hur brobyggen inte bara hyst en rent praktisk funktionell aspekt under vikingatiden. I D-uppsatsen *Brostenar och*

själabat visar Jerker Moström hur brobygge även varit laddat med en viktig symbolisk innebörd. Han menar att brobygge under vikingatidens slutskede hade en stark koppling till den kristna kyrkan och dess föreställningar om den avlidnes själavandring till dödsriket (Moström 1997:27). Att bygga en bro kunde således räknas som en sakral handling. Att Sigtuna var Svealands första centrum för kristendomen vittnar bl. a. stadens tidigmedeltida kyrkoruiner om.

Var denna höga koncentration av kyrkor ett sätt för det nya samhällssystemet, som uppstod under skiftet vikingatid/tidig medeltid, att tydliggöra religionsskiftet? Kan i så fall de ovan omtalade broarna haft del i denna manifestering, om broarna, liksom kyrkorna, uppfattades som sakrala?

Broholmens etymologi

Det äldsta belägget för namnet Broholmen är från Aschaneus' *Beskrifning om Sigtuna*, år 1612 (enligt ortnamnsarkivet i Uppsala). Vad ön kallats innan 1600-talet är tyvärr inte känt, och vi vet således inte om ön haft något annat namn innan Aschaneus förde fram namnet Broholmen i rampljuset. Det förefaller mig inte vara omöjligt att har ön kallats Broholmen lång tid innan den omnämns av Aschaneus. Gården Aske, varifrån Aschaneus familj härstammar, hade varit i familjens ägor i åtta ättled sedan 1300-talet, vilket gör att man kan anta en viss kontinuitet inom familjens berättartradition.

En orsak till att öns namn inte finns belagt tidigare än 1600-tal kan bero på att ön varit ekonomiskt ointressant för att omnämnas i de medeltida källorna då den var liten, bergig och föga lämpad för bebyggelse och agrara aktiviteter (muntligen Anita Eldblad). I och med att det historiska intresset tilltog under 1600-talet omnämns bron av den forntidsintresserade Aschaneus i samband med presentationen av den ovan återgivna brotraditionen.

Vad syftar namnet bro till? Kan det ha haft en annan innebörd under 1600-talet, då namnet först dyker upp i de historiska källorna, än vad vi uppfattar ordet som idag? I *Svensk etymologisk ordbok* förekommer det flera olika definitioner av ordet (Hellquist 1980:99). Bro (fornsvenskans bro, danska bro, isländska brú) har betydelsen: anlagd väg, bro, avljudsform till brygga, trappa, (jämför sammansättningen i nysvenska förstugubro). I vissa svenska dialekter kvarlever betydelsen "(över sank mark) anlagd

väg". Troligast i fallet rörande den eventuella bron via Broholmen är att här uppförts en fast bro på sten-kistor eller, som också Aschaneus nämner, en flottbro. Om det här funnits en flottbro kommer det bli svårt att hitta lämningar av den på Mälarens botten.

Aschaneus beskriver vidare ingående var någonsans bron haft sina anslutningar till land. Enligt honom skulle bron ha angjort land nedanför "Salttbijretzwärkestaden", dvs 1600-talets saltpetersjuderi. Kvarlevan av detta namn finner vi idag i gårdsnamnet Sjudargården, norr om Broholmen. Brons ingång på Håbolandet låg, enligt Aschaneus, i en slätt eller sänka nedanför Aske Höijan. Intressant i detta sammanhang är att sockengränsen mellan Håtuna och Håbo socknar löper ut från denna slätt och vidare ut i Mälaren med riktning rakt mot Broholmen (figur 2). Denna gränsdragning kan naturligtvis vara en ren slump, men jag anser ändå att denna företeelse kan betraktas som intressant. Finns det en möjlighet att den eventuella bron via Broholmen fungerat som en naturlig gräns vid sockenindelningen under tidig medeltid? Om så varit fallet, kan man tänka sig att bron hållits i stånd av de båda socknarna tillsammans? Aschaneus skriver att bron "hållis vid macht med Håjbooheredz omkostnadt medan hon war till".

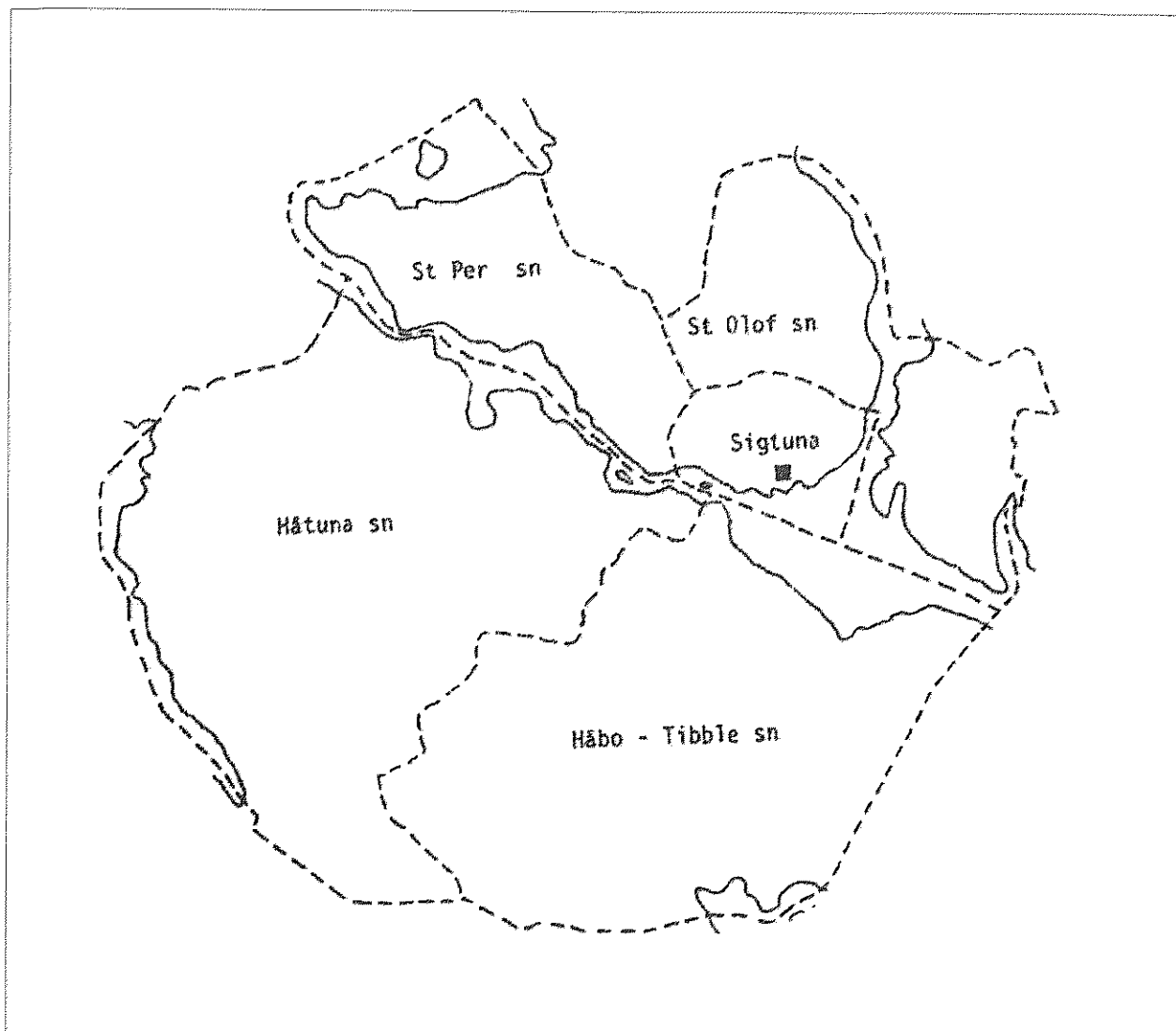
Andra broholmar

Intressant i detta sammanhang är en annan ö kallad Broholmen, belägen mellan Kålland och Kållandsö i Väneren, inte långt ifrån Läckö slott i Lidköpings kommun (Gula kartan, Sunnersberg 8C:97). Idag finns det ingen bro via denna ö men namnet syftar troligtvis på den bro som här uppfördes av Magnus Gabriel De la Gardie under 1600-talets mitt. På Vänerens botten vittnar fortfarande pålar om brons existens.

Dykundersökningen

Efter intervjuer med boende i området insåg jag att brolegenden i allra högsta grad lever kvar bland de boende i området. En man kunde t. o. m. peka ut den plats där bron skulle ha landat på sigtunasidan. Frågan kvarstod dock om det fanns något i vattnet som styrkte den till synes seglivade brolegenden.

Mig veterligen hade det inte förekommit några dykundersökningar utanför Broholmen så i hopp om att kanske hitta spår efter den av Aschaneus omtalade bron tyckte jag att det var dags att se efter. Tack vare MAS-bidraget på 2 000 kr, vilket jag till-

Figur 2. Sockengränserna i Sigtunaområdet. Notera hur gränslinjen mellan Håtuna och Häbo-Tibble socknar sträcker sig i riktning mot Broholmen (Ur Hamilton 1986).

delades på MAS-konferensen mars 1999, kunde jag köpa den sökustrustning som krävdes. Själva dykinventeringen kom att bli en ganska långdragen process. Vi började dykningarna i mars -99 då isen fortfarande låg tjock på Mälaren. Tack vare att vi genomförde dykningarna som isdyk lyckades vi överbrygga problemet med att vi saknade båt och dessutom fungerar isen utmärkt som arbetsplattform. Vi sågade upp tre isvakar 50 meter norr om Broholmens nordöstra strand (Utanför där den omtalade "hålvägen" ledde ner till vattnet.). Avståndet mellan varje isvak uppmättes till ca 50 meter. När vakarna var färdiga började vi söka. Med en livlinelängd på 30 meter simmade dykaren med sträckt lina i en hel cirkel. När ett varv fullbordats kortades linan av ca 3 meter och dykaren fortsatte att simma. Proceduren upprepades till dess att hela cirkeln var avsåkt.

Resultat

Totalt under senvintern -99 avsåktes ett område på ca 17 000 kvadratmeter i sundet mellan Broholmen och Sigtunalandet. Botten i området är slät och består av dy och lösa sediment. Största djupet i sundet uppmättes till 4 meter. Under dykningarna påträffades ingenting som styrkte påståendet om att en pålbro, eller en bro på stenkistor, funnits tvärs över sundet. Nära Broholmens nordöstra strand, utanför den ovan nämnda husgrunden, fann vi en hel del glasflaskor av mycket skiftande åldrar. Dessa lämningar kommer jag att återkomma till.

Den utförda dykundersökningen koncentrerades till sundet mellan Broholmen och Sigtunalandet beroende på att en totalundersökning av båda sunden skulle sträcka sig långt utanför projektets ekonomiska och tidsmässiga ramar.

Figur 3. Fotot visar en av de ej undersökta husgrunderna på Broholmen som förmodligen utgör resterna av den gamla sjökrogen.

Slutsatser

Efter de ganska nedslående resultaten efter den omfattande botteninventeringen blev det klart för dykarlaget att det inte funnits en fast bro på pålar eller stenkistor i sundet mellan Broholmen och Sigtunalandet eftersom en sådan bro borde ha lämnat tydliga spår efter sig på sjöbotten. Om det funnits en bro tvärs över sundet har det förmodligen varit fråga om en flottbro, vilket också Aschaneus antyder.

Angående den omtalade husgrunden på ön fick den sin förklaring då jag på ett antikvariat av en ren tillfällighet bläddrade i en bok som omnämnde en nu försvunnen sjökrog som skall ha funnits på Broholmen fram till 1800-talets mitt (Matz 1990:169).

Genast insåg jag att kulturlagret och den stora förekomsten av flaskor på sjöbotten utanför husgrunden på ön hade samband med den nerlagda sjökrogen (figur 3). Detta förklarar även varför husgrunden på ön inte omnämns av Aschaneus vid 1600-talets början då uppförandet av sjökrogar tog fart först omkring 1600-talets mitt.

Avslutning

Som avslutning skulle jag vilja passa på att tacka Ivar Aarrestad (Oslo), Henrik Lund (Uppsala) och Jonas Nilsson (Uppsala) för deras medverkan vid dykundersökningarna. Deras insats har varit oumbärlig för projektets genomförande.

Huruvida det funnits en bro via Broholmen eller inte är fortfarande en gåta. Varför kallas en ö för Broholmen om den inte har någon anknytning till en bro? Möjligen kan det finnas fasta brolämningar på andra sidan ön, i sundet mellan Broholmen och Håtunalandet, men detta anser jag inte vara särskilt troligt. Om det funnits en bro så har det med största sannolikhet varit en flottbro, eller så har Aschaneus spelat oss ett spratt för att leva upp till de instruktioner som den stormaktstida kungamakten utfärdade för sina riksantikvarier, nämligen att: "... op-sökia öfver heela Rijket alle de gamble handlinger och skrifter, som kunna lända wårt kiära Fädernesland till berömmelse" (ur Gihl 1925).

Jens Lindström

Referenser

Tryckta källor

- Gihl, G. 1925. *Sigtuna och Norrsunda*. Uppsala.
- Hallström, G. 1922. Det Hedniska Sigtuna. *Upplands fornminnesförenings tidsskrift*, 37. Uppsala.
- Hamilton, J. 1986. *Sigtunatrakten under järnålder och vikingatid. Förhållandet centralort – omland*. C-uppsats i arkeologi vid Stockholms universitet. Stockholm.

Hellquist, E. 1966. *Svensk etymologisk ordbok*. Uppsala.

Jansson, S. B. F. 1984. *Runinskrifter i Sverige*. Tredje upplagan. Uppsala.

Lindström, J. 1998. *Kungens broar. En diskussion rörande bro- och spårtraditioner i Sigtunatrakten relaterat till områdets topografi och strandförskjutning*. Opubl. C-uppsats i marinarkologi, Södertörns högskola. Huddinge.

Matz, E. 1991. Mälaren – vintersjön. *De stora sjöarna*, U. Johansson (red) STF, Uppsala.

Möström, J. 1998. *Brostenar och sjölabroar*. D-uppsats, Stockholms Universitet.

Ramskou, T. 1981. *Vikingerne som Ingeniörer*. Köpenhamn.

Rönby, J. 1999. Östens bro? *Marinarkologisk tidsskrift* nr 3/99.

Ullén, G. 1952. Sigtunatraktens strandlinjer omkring år 1000. *Sigtuna. Dei*. Sigtuna.

Åse, L. E. 1984. Den medeltida strandförskjutningen vid Stockholm och övriga Mälarestäder. Rapport från RA-1984:2. *Medd. från Naturgeografiska Institutionen*. Stockholms Universitet. Stockholm.

Otryckta källor

- Ullén, G. 1956. Brev till Riksantikvarieämbetet. 1956-05-06. (dnr. 002952) Antikvariska Topografiska Arkivet, Stockholm.
- Anita Eidblad, muntligen. Ortnamnsarkivet. Uppsala. 1999-01-18.